

Virág György:

ÁLDOZATOK TESTKÖZELBEN

(A szexuális bűncselekmények áldozatainak védelme)

A British Council által szervezett kéthetes tanulmányút résztvevőjeként elsősorban azok a pragmatikus, gyakorlati megoldások érdekeltek, amelyek közvetlenül az áldozatok - különösen a szexuális erőszak áldozatai - segítésére, rehabilitálására irányulnak. Ez a tevékenység a teória - az áldozattan, a büntető és bűnmegelőzési politika, a cselekvésorientált kriminálviktimológia - alkalmazott ága, elméleti eredményeinek, küzdelmeinek terméke. Fontosságát ebben a körben fölösleges részletesen indokolni. A külföldi tapasztalatok elsajátítása, az ismeretek hazai viszonyokra alkalmazott átültetése azért jelentős ma Magyarországon, mert sem itt, sem a közép-kelet-európai régió egészében nincs múltja, hagyománya ennek a tevékenységnek. Csupán az utóbbi egy-két évben jelentek meg az első kezdeményezések, szerveződések, amelyek azóta is többnyire a fennmaradásukért küzdenek.

Az erőszakos szexuális bűncselekmények áldozatai iránti fokozott figyelmet - a személyes érdeklődés preferenciáján túlmenően - ennek az áldozati csoportnak a speciális, "többszörösen hátrányos" helyzete indokolja. Ebben a körben ugyanis nem "csak" a figyelem, az odafordulás, az intézményesített segítség hiányáról van szó. A társadalmi szinten működtetett védekező, elhárító mechanizmusok sajátosan tovább büntetik a szexuális erőszak áldozatait: kimondva-kimondatlanul kétségbevonják, tagadják a cselekmény megtörténtét, hibáztatják, vagy éppen vádolják a sértettet a vele történtek miatt. Ez a reakció fokozza az áldozatok amúgy is meglévő szégyenérzetét, büntudatát, és nem ad lehetőséget a cselekmény súlyos lelki következményeinek földolgozására. A szexuális erőszak körében igen magas a

latencia, a feljelentetlenül maradó cselekmények száma, és az ismeretek, a megfelelő képzés teljes hiánya miatt jelentős a büntető eljárás során elszenvedett másodlagos viktimizáció is. Az életkori sajátosságokból adódóan mindez a negatív hatás hatványozottan jelentkezik a szexuális abuzust elszenvedett gyermekeknél.

A továbbiakban a tanulmányút két idevágó tapasztalatáról, a szexuális abuzus gyermekáldozatai számára működő SAFE WAYS programról, valamint a szexuális erőszak áldozataival foglalkozó rendőrök képzéséről adok rövid áttekintést.

SAFE WAYS

A leeds-i szociális osztályon (Social Service Department) 1987-ben felfigyeltek arra, hogy gyorsan nő a szexuális abuzust elszenvedett gyermekekről tett bejelentések száma, miközben az érintett gyermekek átlagos életkora csökken. Az egyes ügyekben - a szociális munkások sokirányú leterheltsége miatt - a kezdeti vizsgálódások után a gyerekekkel való foglalkozás rendre háttérbe szorult. Ráadásul, sok szociális munkás nem csak kellemetlennek érezte ezt a feladatot, hanem úgy ítélte meg, hogy a kellő szakértelme is hiányzik ahhoz, hogy szexuális abuzust elszenvedett kisgyerekekkel foglalkozzon. Ugyanakkor annak lehetősége, hogy az érintetteket megfelelő szakemberhez (gyermek pszichiáter vagy pszichológus) irányítsák - a hosszú várólisták miatt - igen korlátozott volt. A másik problémát a szexuális abuzus magatartásbeli következményei jelentették. Rendszeresen érkeztek ugyanis nevelőszülői bejelentések a náluk elhelyezett gyerekek nyílt szexuális viselkedéseiről, és bár történtek kezdeményezések a nevelőszülők képzésére és támogatására, a gyerekekkel való munka felelőssége továbbra is a szociális munkásokra maradt. Ebben a helyzetben merült fel a SAFE WAYS program gondolata: megfelelő számú szakember alkalmazásával olyan rendszeres rövid távú csoport elindítása, amely levenné az elviselhetetlen terhet az érintett egy-két személy válláról. A program három és

nyolc év közötti gyerekeket fogadott, akiket életkoruk alapján osztottak el. Külön csoportba kerültek a szüleikkel élő és a nevelőszülőknél elhelyezett gyerekek is, abból a megfontolásból, hogy az abuzus következményeivel való munkálkodás némiképpen eltérő hangsúlyokat igényel ebben a két csoportban.

Az abuzust elszenvedett gyerekeket az elszigetelődés, a lerombolt önértékelés, a zavarodottság és bűntudat, a szélsőséges agresszív megnyilvánulások, az alvási és evési zavarok, a már kialakult szobatisztaság felborulása, a visszahúzó-dás vagy éppen a diszkrimináció nélküli túlzott barátságosság, szexualizált viselkedés jellemzi. A SAFE WAYS-csoport célja, hogy helyreállítsa a gyerekek önértékelését, hogy segítsen abban, hogy visszanyerhessék a testük és az életvitelük feletti ellenőrzést, hogy megtanítsa őket a felnőttekkel és a gyerekekkel szembeni megfelelő viselkedésre és hogy segítse őket abban is, hogy elkerüljék a további abuzust. A SAFE WAYS-csoportok zártak, tehát a csoport elindulása után már nincs változás a résztvevők személyében. Egy csoportban legfeljebb nyolc gyerek vesz részt. A csoport hét héten keresztül működik, minden héten egy ülés van. A gyerekek szállításáról a csoport-ülésre és vissza a szervezők gondoskodnak. Egy csoport-hoz három felnőtt tartozik: két csoportvezető - egy férfi és egy nő -, valamint egy felügyelő, aki az összes adminisztrációs teendőt és a gyerekek szállítását intézi.

Az első csoportot 1988-ban indították el. Azóta több mint húsz csoport fejezte be munkáját, és jelenleg is több csoport működik az elkerülhetetlen nehézségek ellenére, amit a különböző személyi és szervezeti változások okoztak. A program 1990-ben elnyerte a Social Work Today első díját az "Innovációk a Szociális Munka Gyakorlatában" kategóriában.

A rövid idejű intenzív csoport-élmény a gyerekek szükségleteinek csak egy részét képes lefedni. Ezért központi jelentőségű a nevelőkkel fenntartott szoros kapcsolat, valamint az, hogy a nevelő egyetértsen a csoport célkitűzéseivel

és együttműködjön azokkal. Ennek hiányában a gyereket nem tudják felvenni a csoportba. Amennyiben ugyanis egy szülő például tagadja az abúzus megtörténtét, akkor az ellentmondó üzenetek a gyereket még konfúzusabbá, sérülékenyebbé teszik. A nevelők és együttműködésük segítségével a csoport működésével párhuzamosan egy gondozói csoportot is tartanak az érintett nevelők és szociális munkások számára. Ez, azon túl, hogy lehetőséget biztosít a szorongások és problémák megosztására, információt ad arról, ami a gyerekekkel történik, és így egyfelől megosztja a munkát, másfelől lehetővé teszi, hogy a csoportban elhangzottak otthon megerősítést nyerjenek.

A kialakított keretek határai között az alkalmazott technikák fokozatosan bővültek az idő során. Az egyes csoportok igényeinek megfelelően alkalmaznak pszichodramatikus jellegű szerepjátékokat, megbeszéléseket, rajzolást és festést, játékokat, éneklést, video demonstrációt, báb-diálogust, plakát készítést, önérvényesítési tréninget és más technikákat. A szerepjáték az egyik állandóan alkalmazott technika, amelyik igen jól működik és még a legfiatalabbakból álló csoport is élvezi. A különböző technikák tartalmilag a következő tematikát ölelik át:

- az elfogadhatatlan fizikai kontaktussal való bánásmód stratégiáinak kialakítása,
- a jó és rossz érintések elkülönítése,
- a jó és rossz titkok megkülönböztetése,
- az önérvényesítés fejlesztése,
- annak megértetése, hogy az abúzus nem az ő hibája volt,
- segítség abban, hogy a gyerek el tudja mondani, ha történik vele valami.

A gyerekek nemcsak a csoportvezetőktől tanulnak, hanem egymástól is. Sőt, az az egyszerű körülmény, hogy nincsenek egyedül az élmények átélése során, kivétel nélkül mindig felszabadító hatású. A gyerekektől nem várják el, hogy beszéljenek abúzusuk történetéről, esetenként ők mégis úgy döntenek, hogy megosztják az általuk megélteket a többiekkel. Az egyetlen dolog, amit erről a vezető a csoport kezdetén elmond, hogy

a csoporttagok egyik közös sajátossága az, hogy valamennyiüket bántotta egy felnőtt.

A SAFE WAYS csoportban való részvétel csupán a kezdeti, első lépés ahhoz, hogy a gyerek kezelni tudja azt a világot, amelyben őt korábban abuzus érte. Ez azonban fontos segítség, amely a további folyamatos törődéssel, gondozással, támogatással együttesen csökkentheti a már elszenvedett sérelmet és minimalizálhatja a további sérülés veszélyét.

Az első találkozás egy gyerekcsoporttal és az azzal való szembesülés, hogy ezek a gyerekek valamennyien súlyos abuzusok áldozatai voltak, valamint, hogy az abuzus ennyire széleskörű, gyakorta még a tapasztalt szakemberek számára is megrázó élmény. Ezek a gyerekek ugyanakkor folyamatosan és állandóan érzelmi válaszokat, kapcsolódásokat igényelnek, és ezzel a típusú reakcióval többnyire takarékosan bánunk munkánk során. A csoportban résztvevő gyerekekre hatással van az, hogy a felnőttek tisztelik érzéseiket, és hogy nem szexualitásuk, hanem egyéb tulajdonságaik miatt fogadják el és szeretik őket. A gyerekek örömmel fogadják a csoport szabályait és határait, amelyek biztonságot jelentenek számukra.

A SAFE WAYS programban már több száz gyerek vett részt. Jóllehet a hatás korrekt tudományos értékelése nehéz, a szülőktől, nevelőktől és az iskolákból érkező visszajelzések egyértelműen azt mutatják, hogy a program hasznos, fontos és kedvező befolyást gyakorol a benne résztvevőkre.

RENDŐRKÉPZÉS

Szüksége van-e speciális ismeretekre, készségekre az erőszakos szexuális bűncselekmények nyomozásában eljáró rendőrnek, kell-e erre önálló oktatást, képzést rendszeresíteni? Az a széleskörű társadalmi felháborodás és nyomás, amely egy erőszakos közönség nyomozásáról készült dokumentumfilm televíziós bemutatását követte, az angliai rendőrség vezetőit meggyőzte arról, hogy csak igennel felelhetnek erre a kérdésre. A stílusváltásnak, amely a rendőröknek az áldozatokhoz való

víszonyulását, a velük kapcsolatos magatartásukat jellemzi, talán legfontosabb eleme a személyi változtatás volt.

A szexuális bűncselekményekben eljáró nyomozó-csoport egyik tagja az áldozat mellé rendelt kísé-
rő (chaperone^x), aki sajátos feladatai ellátása során egyfajta közvetítő, kiegyensúlyozó szerepet is be-
tölt a nyomozás vezető és az áldozat igényei kö-
zött. A kísérőnek jelentkező rendőrnek egyhetes
képzésen, a Szexuális Bűncselekmények Nyomozás-
technikai kurzusán (SOIT) kell résztvennie, amelyet
a rendőrképző iskolán tartanak. A képzés befeje-
zése után a rendőr visszatér beosztási helyére.

1992.végén már mintegy 1200 kiképzett nyomozó
volt a rendőrség állományában; a legtöbb divízió-
ban 7-15 ilyen rendőr található. 1991. júniusa
óta férfi rendőröket is képeznek erre a feladatra.
1992-ben mintegy 70 kiképzett férfi nyomozó volt,
számuk azóta emelkedik.

A belső szabályzat szerint a kísé-
rő legfon-
tosabb szerepe annak biztosítása, hogy a nyomozás
megkezdésekor, lefolytatása során és befejezésekor
a súlyos szexuális bűncselekmény áldozata az őt
megillető legmegfelelőbb bánásmódban részesüljön.
Ennek érdekében feladatait a szabályzat a követ-
kezőkben jelöli meg:

- Úgy kell tudnia meghallgatni az áldozatot, hogy az képes legyen elmondani mindazt, amit a nyomozás érdekében el kell mondania, és eközben biztosítania kell számára a szükséges támogatást és tanácsokat. Az áldozatot a kísérőn kívül csak a nyomozás vezetője hallgathatja meg.

- "Összekötő tisztként" kell működnie a nyomozó cso-
port és az áldozat között; el kell látnia a szükséges szer-
vezési feladatokat (azonosítás, szembesítés, stb.).

- Ha az áldozattal azonos nemű, jelen van az orvosi
vizsgálaton és biztosítja a bizonyítékok beszerzésének,
felvételének folyamatosságát.

- Kihallgatja az áldozatot (a nyomozás vezetőjével
történő konzultációknak megfelelően).

- Segít abban, hogy az áldozat várakozás
nélkül kerülhessen vizsgálatra a Nemibetegség

^xA szó pontos megfelelője a magyar nyelvhasználatban a
"gardedám". Ennek magyar nyelvi konnotációja miatt sze-
rencsésebb a "kísérő" fordítás.

Gondozó Klinikán.

- Információkkal és tanácsokkal látja el az áldozatot - és ha szükséges a partnerét vagy a családját - az elérhető sértettsegítő szolgáltatókról és szolgáltatásokról.

- Folyamatos kapcsolatot tart fenn a nyomozás vezetője és az áldozat között, tájékoztatja őket az ügy állásáról. Elkíséri az áldozatot a bírói szak eljárási cselekményeire.

A fenti feladatok megvalósításával a kíséző mindenképp először azonnali és szakszerű segítséget nyújt a súlyos szexuális bűncselekmény áldozatának - ismeretekkel, információkkal látja el a rendőrségi és a bírósági eljárásról, az ügy alakulásáról. Mindezt tapintattal, diszkrécióval és együttérzéssel teszi, így az eljárás az áldozat számára elfogadható ésemberközeli lesz, lehetővé teszi együttműködését és a másodlagos viktimizáció minimalizálását. Fontos annak hangsúlyozása, hogy a kíséző mindezzel együtt elsősorban - nehez, de jól körülhatárolt feladatot ellátó és erre a feladatra kiképzett - rendőr, nem karitatív személy. Nem feladata tehát az áldozat hosszútávú érzelmi segítése, támogatása. Ez a különböző segítő szervezetek, elsősorban a rendőrséggel igen jól együttműködő Victim Support Schemes dolga. A kíséző feladata e tekintetben annyi, hogy ezekkel a szervezetekkel kapcsolatot tartson, és mindkét irányban tájékoztasson.

Kiséző csak az lehet, aki az említett képzésben részt vesz. A képzés - amennyire ez a résztvevőkkel történt beszélgetések és az írott tananyag ismeretében megállapítható - átfogó és jól végiggondolt tematikájú, írásbeli oktató anyagokkal jól ellátott, korszerű és hatékony módszereket tartalmazó. Főbb témakörei vázlatosan:

- Büntető anyagi és eljárási jog. - Az egyes szexuális bűncselekmények anyagi jogi definíciója, a fontos dogmatikai fogalmak, kérdések egyszerű és világos példákkal is illusztrált magyarázatával. Bizonyítási és egyéb büntetőeljárási kérdések, büntetési lehetőségek. Valamennyi olyan hatályos jogi és joggyakorlatbeli ismeret, amely-

re az ügyben eljáró rendőrnek szüksége lehet. Az oktatási anyagból önkényesen kiemeltem két jogszabályi helyet, amelyek törvényi szintű szabályozása a jogalkotó, a tananyag részévé tétele pedig a képzés létrehozóinak attitűdjét illusztrálja:

"Az erőszakos közöszülés tárgyalásán nem hozható fel bizonyíték és nem tehető fel kérdés a sértett korábbi (a vádlotton kívüli személlyel folytatott) szexuális életével kapcsolatban."

(1976-os Szexuális Bűncselekmények Tv. 2. par.)

"Az arra vonatkozó bejelentés után, hogy egy nő erőszakos közöszülés áldozata lett - akár ő, akár más tette ezt a bejelentést - sem a nő neve, címe, sem bármilyen róla készült álló- vagy mozgókép, addig, amíg a sértett él

a. Angliában és Walesben a közönség számára elérhető írásos formában nem tehető közzé, vagy

b. nem sugározható és kábelén sem közvetíthető Angliában és Walesben, ha valószínű, hogy ennek alapján a sértett ilyen bűncselekmény áldozataként azonosítható lenne." (1988-as Büntető Igazságszolgáltatási Tv. 158. par.)

- Nyomozástechnika - Ismét csupán illusztrációként az a két fő elv, amellyel a nyomozástechnikai anyag kezdődik, s amelyre "a nyomozás során fölmerülő kétségek esetében a nyomozónak emlékeznie kell":

a. Az ilyen nyomozások során az áldozat érdekei a legfontosabbak, az áldozat kívánságait csupán kivételes körülmények között lehet figyelmen kívül hagyni.

b. A Fővárosi Rendőrség (Metropolitan Police) politikája az, hogy a szexuális bűncselekmény áldozata által tett bármely bejelentés vala-

mennyi aspektusát valóságként fogadja el és kezelje. Bármely ilyen bejelentés vagy feljelentés csupán a megfelelő vizsgálat lefolytatása után tekinthető kellően meg nem alapozottnak."

Az ezzel a témával foglalkozó képzés egyébként tartalmazza a speciális kriminalisztikai ismereteket, ideértve az orvosi vizsgálat szükséges tudnivalóit is, egy a gyakorlatban jól használható listát, vagy vezérfonalat a fontos tisztázandó kérdésekről, és egy sajátos kihallgatási technika elsajátítását, amely az irányított kommunikáció és a kognitív interjú technika elemeit ötvözi.

- Pszichológiai felkészítés - A képzés fontos alkalmazott pszichológiai elemeket is tartalmaz, amelyek elsősorban a kísérő szerep megfelelő elsajátítására, az azzal való azonosság, az önbi-zalom és magabiztosság növelésére, valamint a feladat megvalósításához szükséges készségek és képességek kialakítására irányulnak. Így szó esik arról, mit jelent kísérőnek lenni, milyen tulajdonságok meglétét igényli és milyen érzéseket, érzelmeket mozgósít ennek a munkának a gyakorlása. Nagy hangsúlyt helyeznek a megfelelő kommunikációs készségek megtanulására, az értő figyelem és hallgatás elsajátításától kezdve a csendek elviselésén és felhasználásán keresztül a kommunikációt blokkoló és ezért elkerülendő kifejezések, közlések használatáig. Minthogy a kísérő sajátos kettős helyzetben van - nem csupán a nyomozás, a nyomozóhatóság része, de az áldozat igényeit is ki kell elégítenie -, ezért fontos, hogy alapvető ismeretei legyenek arról, akivel foglalkozik, hogy tudja kivel és mivel fog szembekerülni munkája során. Az oktatás ezért tartalmazza annak a traumatikus lelki állapotnak (Rape Trauma Syndrome - Megerőszakolási Trauma Tünetegyüttes) az ismérveit, amelyet az áldozatok a cselekmény következtében megélnak, felkészíti a hallgatókat arra, hogy milyen érzelmekre, magatartásokra számíthatnak az áldozatok részéről, hogy milyen érzéseket

válthatnak ki ezek a nyílt vagy rejtett viselkedések, megnyilvánulások belőlük és hogy hogyan kezelhetik a felmerülő problémákat. A képzés során egyes áldozati csoportoknál (idősebb nők, serdülők, gyerekek, férfi áldozatok, stb.). Végül, a kurzus során áttekintést adnak a "másik oldalról", az elkövetésről, illetőleg a szexuális elkövetők magatartásának különböző aspektusairól is.

Nem tartozik szorosan a képzéshez, de meg kell jegyezni, hogy a rendőrség vezetése figyelemmel kíséri a tevékenység alakulását; rendszeres vizsgálataik, kutatásaik eredményét - a tevékenység és a dolgozók közérzetének javítása érdekében - a szabályozáson és a képzés módosításán keresztül csatolja vissza.

x x x

A rendőrképzésről szóló ismertetés elején feltett, a képzés szükségességére vonatkozó kérdésre a magyar rendőri vezetés - többszöri próbálkozás ellenére - mindezig nem mondott. Az elutasítás érthető, ha el nem is fogadható. Az amúgy is leterhelt rendőrség feladatait az elmúlt évek kiemelkedő bűnözési hulláma az elviselhetetlenségig fokozta. Nyilvánvaló, hogy számukra prioritást a nagy számú, vagy a kiemelkedően veszélyesnek ítélt cselekmények (vagyon elleni bűncselekmények, szervezett bűnözés) jelentenek. Az évente regisztrált mintegy ezer erőszakos szexuális bűncselekmény nagyságrendjét tekintve nem sorolható ezek közé, talán még akkor sem, ha figyelembe vesszük a hozzávetőlegesen tízszeresre becsülhető latenciát, melynek egyik oka vélhetően éppen az a bánásmód, amely a büntetőeljárás során vár az áldozatra. A képzés bevezetésével, az attitűd változásával mindenütt csökken a latencia, mert nő a feljelentések száma, és ez nem valódi ösztönző, hiszen ez ténylegesen további munkateher növekedést jelent a rendőrök számára. Gazdasági szempontú érveléssel, társadalmi szintű költség-haszon elemzéssel talán igazolható lenne,

hogy annak az anyagi veszteségnek, amelyet egy ilyen képzés bevezetése és alkalmazása jelentene a rendőrség számára, a sokszorosát fizeti ki a társadalom a feljelentést nem tevő, a cselekmény következményeivel sokszor egy életen át küszködő áldozatok különböző forrásokból finanszírozott társadalombiztosítási ellátásával. Morális szempontú megközelítésből fölvehetnénk az analógiát: azt jelenti-e mindez, hogy akkor a ritkábban előforduló betegségek gyógyítására nem kell szakembereket képezni, ezek ellátásáról nem kell gondoskodni; ezeket a beteget sorsukra lehet hagyni?

Az érvek valószínűleg még tovább sorolhatók, és talán a viktimológusoknak is feladatuk, hogy megtalálják ezek között azokat, amelyekkel a rendőrség vezetői meggyőzhetőek. Hiszen mindaz, amiről itt szó van, része egy olyan kultúra és hagyomány meghonosításának, amely magától érthető, inherens tevékenységének érzi - akár civil kezdeményezések, akár állami aktivitás formájában -, hogy ne csak üldözze a bűnt, hanem oda is álljon azok mellé, akik annak áldozatává váltak.

gabon logolija a büntető igazságszolgáltatás rendszerét és ezen rendszer eljárásainak fő kérdéseit Angliában és Walesben.

És a kiadás átdolgozása került az 1992. október 1-jén hatályba lépett Büntető Igazságszolgáltatás Törvénye 1991. (Criminal Justice Act 1991.) alapján.

A szerző köszönetet mond valamennyi kollégájának a Belügyminisztériumban (Home Office), a Lord Kancellár Hivatalában (Lord Chancellor's Department) és a Korona/Állam Ügyészségben (Crown Prosecution Service), akik segítséget nyújtottak ezen kiadás elkészítésében.

Kiadta a Belügyminisztérium (Home Office) Queen Anne's Gate, London SW1H 9AT
Nyomtatta Angliában a Belügyminisztérium (Home Office) részére Országos Állami Nyomdája (by Her Majesty's Stationery Office)